

פרשת תולדות

גניבת מצוות

ויאמר הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתתי ויאמר הלא אצלת לי ברכה: (כז, לו)

יעקב הרי לקח מעשו הבכורה והברכות, ובוודאי עשה כדין, ויש לדון מה הדין במי שלקח מצוה מחבירו.

עשרה זהובים

הסוגיא היא בחולין (פז, א) לענין כסוי הדם, והכי איתא התם, ת"ר ושפך וכסה מי ששפך יכסה, שחט ולא כסה וראהו אחר מנין שחייב לכסות, שנאמר ואומר לבני ישראל אזהרה לכל בני ישראל. תניא אידך ושפך וכסה מי ששפך הוא יכסנו, מעשה באחד ששחט וקדם חבירו וכסה וחייבו רבן גמליאל ליתן לו י' זהובים. איבעיא להו שכר מצוה או שכר ברכה, למאי נפקא מינה לברכת המזון, אי אמרת שכר מצוה אחת היא ואי אמרת שכר ברכה הויין ארבעים.

האם אפשר לתת לו לשחוט ולברך

וכתבו בתוס' שאינו יכול לפטור עצמו במה שהיה נותן לו עוף אחר לשחוט, דזאת מצוה אחרת היא ומצוה ראשונה הלכה לה, והוי מעוות לא יוכל לתקן. אבל התוס' למסכת ב"ק (צא, ב) הביאו מעשה באחד שקראו ש"צ לקרות בס"ת ובא אחר וקדם וקרא, ושאל לר"ת ואמר לו שיתן לו תרנגולת לשחוט תחת אותם שתי ברכות. וכתבו בתוס' שהר"י חולק עליו דא"כ למה חייבו ר"ג עשרה זהובים, יתן לו תרנגול לשחוט. ועוד פטרו ר"ת משום שיענה אמן, וגדול העונה אמן יותר מן המברך. ועוד אמר ר"ת דבבבב אין דנין מילתא דלית ביה חסרון כיס כדאמר לעיל (פד, ב).

על מה שכתב ר"ת שהיכא שענה אמן פטור, חולק עליו היש"ש (סי' ס) שלפי ר"ת ההיא דכיסוי הדם מיירי שכיסהו בלי דעת חבירו, ואמר הברכה בנחת כדי שלא ישמע חבירו, או שדחפו ממנו שלא היה יכול לשמוע. ולא משמע כן, דסתמא איירי תלמודא בלא פלוג, ומסתמא היה מברך כדרך המברכים, ופשיטא דלא איירי ברשיע, שהיה מונע את חבירו לענות אמן. אלא ע"כ דאפילו ענה אמן נמי חייב, אף על פי שהעונה גדול, היינו בלא עשיית מצוה, כגון לענין ברכת ס"ת ותפילה, שהיא מניעת ברכה לבד, אבל לענין כיסוי הדם ומילה, שהיא מצות עשה לבד, והברכה אינה מעכבת, א"כ מנע אותו מן המצוה, ומצוה לבד גם כן חשוב עשרה זהובים, אע"פ דלא אמרינן מצוה לחוד וברכה לחוד לענין י' זהובים, מ"מ על מצוה לבד גם כן דנין עליה י' זהובים, כמו שור ואילן.

חיוב קריה"ת על מי

עוד כתבו התוס' בחולין (שם) טעם אחר לפטור ההוא שעמד במקום חבירו לקרוא בתורה, משום דכולם חייבים בקריאת התורה, ואין למי שקראו לו לקרא יותר חיוב ממי שקרא בסוף. שוב כתב היש"ש דדוקא בימיהם שלא היו קונים המצות, אבל עכשיו מי שקנה שלישי או ששי וכו' וקדם חבירו וקרא, חייב ליתן לו י' זהובים. ובמקום שקונין סגן, דהיינו בעל סגן קורא למי שירצה, וקרא לראובן לקרא, ושמעון קדם ובירך, אע"פ שראובן לא קנה המצוה חייב שמעון לשלם להסגן י' זהובים, מכיון שזכה במצוה וצוה לש"ץ לקרות אותו בפרהסיא, זוכה באותו

מצוה, דכה"ג הלך אחרי המנהג. כמו שמסקינן בסוף איזהו נשך (ב"מ עד, א) סיטומא שרושמינ על החביות לסימן שקנה אותה, קנין הוא לענין מי שפרע. ובאתרא דנהגו למקני ביה קני ממש, אלמא דאזלינן בתר מנהג, אפילו במידי דלית ביה זכיה וקנין ממש, וא"כ בנדון זה גם כן מנהג הוא לזכות בו ממש. משא"כ בימיהם, שלא היה לשום אדם בו זכיה ממש, א"כ מה שקרא הש"ץ מסתמא לא עדיף, ואין בו זכיה ממש. ויש להעיר שאם דנים מצד סיטומתא, אפשר לומר שגם מה שקורוהו החזן לעלות הוי שלו.

אם קרא במקום כהן

עוד כתבו בתוס' שאפילו עמד במקום כהן פטור, ואע"ג דדרשינן (נדרים סב, א) "וקדשתו" - לכל דבר שבקדושה, לפתוח ראשון ולברך ראשון, אינו אלא אסמכתא בעלמא.

[וזה דלא כמשמע בסה"מ לרמב"ם (מ"ע לב) וז"ל שצונו לכבד זרע אהרן ולנשואם ולרוממם ונשים מדרגתם מדרגה קודמת וראשונה, ואפילו ימאנו אותו לא נשמע מהם. וזה כלו הגדלה לאל יתעלה, אחר שהוא לקחם ובחרם לעבודתו ולהקריב קרבנותיו. והוא אמרו יתעלה ויתברך שמו (ר"פ אמור) וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב קדוש יהיה לך. ובא הפירוש (גטין נט, ב) וקדשתו לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון. ועי' במגן אברהם (סימן רא, ד) שתמה על הטור שהביא דברי תוס' אלו, דבגיטין אמרינן בהדיא דאורייתא היא. וגם הרמב"ם מנאה במנין המצות (סי' ל"ב) וכ"כ הריב"ש (סי' צ"ד) בשם סמ"ג בפשיטות דאורייתא היא.]

מבואר בתוס' שעל מצוה דרבנן אין חיוב תשלומין של עשרה זהובין. אבל הריטב"א (חולין פז, א) כתב להוכיח שאפילו בברכה דרבנן חייב לשלם י' זהובים, דהא ברכת הטוב והמטיב דרבנן היא. וצ"ע א"כ איך תוס' יפרש ההיא דצריך לשלם מ' זוז בשביל ברהמ"ז האי ברכה הרביעית אינו אלא מדרבנן. ועי' בברכ"י (או"ח סימן תלד) שאפשר לומר דשאני ברכת הטוב והמטיב דכיון דנתקנה סמוכה לברכת דאורייתא, נגרר ברכת הטוב והמטיב אחרי הבאות דאורייתא, והיא העולה במספר ארבעים. א"נ י"ל שס"ל להתוס' כשיטת רבינו ירוחם (חלק אדם נתיב ט"ו אות ה' חלק ד') דהק' על מה שאמרו שברכת המזון שוה מ' זהובים כנגד ד' ברכות, והא ה' הן, ד' של ברכת המזון ואחת של יין, ותירץ שלא מנו אלא השלשה ברכות שבברכת המזון שהם מן התורה, ולא מנו הרביעית מפני שהיא מדבריהם, והרביעית אינו אלא ברכת בפה"ג על כוס של ברכה. אלא דעדיין יש להעיר שגם ברכת בורא פרי הגפן אינו אלא מדרבנן. ועי' ברבינו ירוחם בספר משרים (נתיב לד ח"ד) שכתב וברכת פרי הגפן אינה מן המנין כי היא ברכת הנהנין, נמצא שסותר משנתו. ועי' בזה בש"ך (שפב, ג) וקצוה"ח (שם).

אבל עדיין קשה על תוס' (כמו שהעיר הברכ"י) שדן במי שקרא את התורה במקום חבירו, הרי קריה"ת אינו אלא מדרבנן, ומשמע א"כ שס"ל להתוס' שגם במצוה דרבנן יש חיוב של י' זהובים. ותי' החיד"א שס"ל לתוס' שעל מצוה דרבנן שיש ברכה שפיר חייב י' זהובים, ורק על ברכה לבד שהיא דרבנן לא צריך לשלם.

ויתר מזה מבואר בשו"ת תשב"ץ (ח"ג סי' קנו) שאפילו על "אחיזת התורה" חייב י' זהובים. עיי"ש שנשאל על קהל שבררו עשרה בני אדם לעשות המצות וקריאת ס"ת בכללם, שדרכם למכרם יום שמחת התורה, בחנם שנה א'. ואחרי חצי שנה נמלכו ורצו לחייבם שיתנו שכר המצות שעשו, או שיצאו להם. והשיב כיון שאלו העשרה שבררו הקהל נדבה רוחם אותם לקיים המצות שנה אחת, ונהגו לעשות מה שקבלו עליהם ברצון הקהל חצי שנה, ולא נתגלה

עליהם מום מהמומין הפוסלין אותם מלקיימם, א"כ הרי מצוה זו שלהם כל שנתו. וכיון שאין רשאים לסלקן המסלקן מבטלן ממצותן שזכו כמי ששחט והוא עצמו חייב לכסות ובא אחר וכסה שלא עשה יפה, ולפי מה שנאמר בגמרא חייב לתת לו מן הדין עשרה זהובים שכר מצוה, אפילו היתה המצוה בלא ברכה כגון שור העומד להריגה ואילן העומד לקציצה, וה"ה למי שאוחז ס"ת אף על פי שאין בה ברכה מבטלו ממצותו יש לקנסו עשרה זהובים. ומוכיח כדבריו מירושלמי (יומא פ' בא לו ה"א) כל אתר את אומר הלך אחר תורה, וכאן את אומר מוליכין התורה אצלו, אלא ע"י בני אדם גדולים התורה מתעלה בהם.

בעל שהדליק במקום אשתו

וכן מצינו בחיד"א בספרו מחזיק ברכה (או"ח סי' רסג, ג) שהביא בשם היעב"ץ (בספרו משנה לחם על מס' חלה) שאם הבעל הפריש חלה במקום אשתו חייב לשלם לה עשרה זהובים, ומבואר בסידור יעב"ץ דה"ה אם הדליק נרות שבת במקומה, והק' עליו החיד"א הרי אין המצוה מוטלת יותר על האשה מעל האיש ושניהם חייבים בהמצוה בשוה. אלא שהטעם שהאשה היא שמדלקת, הוא משום שהיא מצויה בבית (רמב"ם), או משום שהיא כבתה אורה של עולם וכו' (מדרש). א"כ אם הבעל הדליק אז קיים מצותו, ולא שלקח מצוה שלה.

אחר שהדליק האם חייב י' זהובים

ובס' פתח הדביר (סי' רסג, ה) מדייק מהחיד"א שרק הבעל אינו מחויב לתת י' זהובים לאשתו, אבל אחר שהדליק נרות חברו שפיר חייב. אבל טוען בעל פתח הדביר שמדובר במצוה דרבנן, ובמצוה דרבנן דעת כמה פוסקים שאין חיוב עשרה זהובים, ולכן יכול לומר קים לי כדעת המקילים.

מי מקיים מצות הדלקת הנרות

בעיקר הנידון האם המדליק נרות של חברו חייב לשלם י' זהובים, חשבתי לומר שתלוי האם בעל הבית מקיים מצוה כשאחר מדליק בשבילו שלא בשליחותו, שאם נאמר ששפיר מקיים מצוה אז אין חיוב לשלם י' זהובים, שהרי לא גנב ממנו המצוה, אבל אם לא קיים המצוה אז חייב המדליק.

והנה נחלקו האמוראים (פסחים ז, א) האם מברכים "על" ביעור חמץ או "לבער" חמץ. וכ' הריטב"א וז"ל והמין השלישי שבו נחלקו הוא מן המצוות שהן חובה עליו, אבל יוצא בהן ע"י אחרים אפי' שלא בשליחותו, כגון ביעור חמץ ושחיטת פסח וקדשים ומילת בנו ומקרא מגילה, דמר סבר כיון שהן חובה עליו ראוי לאומרם בלמ"ד שמשמע חובה ומשמע להבא, ואידך סבר דעל עדיף כיון דלהבא נמי משמע, דלא מיבעי לן למיקבע למ"ד אלא בהנהו שהם חובה עליו לעשותם בעצמו ובשליחותו, ועדיף טפי למתקן על שהוא לשון משותף כדי להוכיח על זה. הריטב"א קבע לנו שיש מצוות שיוצאים ידי חובתינו ע"י שליח אפילו בלי שנמנה אותו שליח. וצ"ב איך יכול לצאת בלי שימנה אותו שליח. ונראה שהגדר הוא משום שמצוות אלו אין העיקר ב"מעשה" המצוה אלא ב"תוצאה", ולכן למשל אם אחר בנה לו מעקה, אע"פ שאין כאן "שלוחו של אדם כמותו" בכל זאת יצא ידי חובתו, משום דסוף כל סוף ה"מטרה" התקיימה.

גדר חיוב נר שבת

ועי"ש בריטב"א שגם נר שבת נכלל, וז"ל וכן **הדלקת נר שבת** וברכת מזוזה ומעקה הן ב"על" לפי שיטה זו. א"כ יוצא לן שס"ל לריטב"א שגדר החיוב של נר שבת אינו אלא שיהיה לו נרות דלוקות, ולא שחייב להדליק נרות שבת. וכן משמע לשון הרמב"ם (שבת ה, א) ואחד אנשים ואחד נשים חייבין להיות בבתיהן נר דלוק בשבת. אבל נראה שהגרע"א הבין אחרת, דהנה כ' הרמ"א (או"ח סי' רסג, ד) שאם היה הנר דלוק מבעוד היום גדול, שיכבנו ויחזור וידליקנו לצורך שבת, וכ' עליו הגרע"א בהגהותיו שרק אם לא הודלק בשביל שבת, אבל אם הודלק בשביל שבת שפיר דמי. ועי"ש שמסביר פשט בתוס' (שבת כה, ב), שמביא שיטת ר"ת שאם היה דלוק ועומד שחייב לכבותה ולחזור ולהדליקה, ומוכיח את זה מהא דאמרינן (כג, ב) ובלבד שלא יקדים, היינו שאם החיוב אינו אלא שיהיה לו נר דלוק בשביל שבת, אז אין ענין להדליקה סמוך לשבת דסוף כל סוף יש לו נר, אבל אם רואים שיש דין "ובלבד שלא יקדים" ע"כ שהחיוב הוא **להדליק** נר בשביל שבת, ואינו מספיק שיש לו נרות דלוקים. ולכן אם לא הודלק לשם שבת חייב לכבותה ולחזור ולהדליקה, אבל היכא שהדליק בשביל שבת אפילו מוקדם יצא בדיעבד וא"צ לכבותה ולהדליקה.

י' זהובים בשביל ביטול מעשה המצוה

אז אם נאמר כהריטב"א שהבעלים יוצאים ידי חובתם א"כ הרי לא לקח ממנו כלום, אז אין לו לשלם, אבל אם נאמר שלא קיים המצוה אלא שנפטר מהמצוה אז על המדליק לשלם י' זהובים.

אבל לכאורה אי אפשר לומר כך, שהמעין בריטב"א (שם) יראה שכולל ברשימה של מצוות שמקיימים ע"י שליח בלי שימנה אותו לשליח, גם מצות כסוי הדם, והרי בכסוי הדם מפורש שהמכסה חייב לשלם להשוחרט י' זהובים. הרי לן שאע"פ שהשוחרט "קיים" המצוה, עדיין חייבים לשלם לו י' זהובים. וצ"ל שחייב י' זהובים הוא בשביל שלקח ממנו "מעשה" המצוה ולא בשביל שלקח ממנו "קיום" המצוה, ולכן אע"פ שקיים המצוה עדיין חייב בי' זהובים.

ונראה שיסוד זה מוכח מהגמ' (שם), דאיבעיא להו שכר מצוה או שכר ברכה, למאי נפקא מינה לברכת המזון אי אמרת שכר מצוה אחת היא, ואי אמרת שכר ברכה הויין ארבעים. והנה בברכת המזון מדובר שאחד היה צריך לזמן ובא אחר וזימן במקומו, א"כ שניהם בוודאי יצאו ידי חובתם בברכת המזון, אלא ש"החוטף" הוא זה שעשה המעשה מצוה, והשני יצא מטעם שומע כעונה, ובכל זאת חייבו החוטף בי' זהובים, הרי לן להדיא שתלוי בלקיחת מעשה מצוה ולא בלקיחת קיום המצוה.

מצות תשבייתו

עפי"ז יש לדון על דברי המנ"ח (מצוה יא), שמסופק בגדר מצות תשבייתו האם גדר המצוה הוא שלא יהיה לו חמץ, דהיינו שהמצוה מתקיימת בשב ואל תעשה, או דילמא שיש ענין חיובי להשבית החמץ. ועי"ש שיש נ"מ במי שאין לו חמץ האם יש ענין לקנות חמץ כדי להשביתו, כמו שיש ענין לקנות בגד של ד' כנפות כדי לקיים מצות ציצית. עוד נ"מ לגבי חיוב עשרה זהובים, בבא אחר ושרף החמץ שלו, שאם נאמר שמקיים המצוה בזה שאין לו חמץ אז אין "המשבית" חייב י' זהובים, אבל אם נאמר שיש ענין חיובי להשבית החמץ אז חייב י' זהובים. ולדברינו אפילו אם נאמר שהחיוב הוא שלא יהיה לו חמץ, ומקיימו ע"י שריפת חבירו, עדיין יש מקום לומר שחבירו חייב לשלם לו י' זהובים.

מי שכיבד אחר במילת בנו

כתב הרא"ש (חולין פ"ו סי' ח) מעשה באחד שאמר למוהל אחד שימול את בנו וקדם אחר ומלו,

ותבע הראשון, שאמר לו האב למולו, מן השני עשרה זהובים, ור"ת פטרו משום דאמר בפרק החובל (פד, ב) דכל מידי דלית ביה חסרון כיס לא עבדינן שליחותיהו, ואפילו אם תפס מפקינן מיניה. עוד כתב מכיון שהיה שם בשעת מילה וענה אמן גדול העונה אמן יותר מן המברך, ואם לא ענה אמן איהו דאפסיד אנפשיה. ואין לפוטרו מטעם זה שיתן לו תרנגולת לשחוט, דא"כ אמאי חייבו רבן גמליאל ליתן לו עשרה זהובים, אלא זו מצוה אחרת היא ומצוה ראשונה אזדא לה ומעוות לא יוכל לתקון.

וכתב הרא"ש דגם בלי הני טעמי דר"ת יש לפטור המוהל. דאע"פ שאמר האב למוהל אחד למול את בנו לא זכה באותה המצוה לחייב אחר אם קדם ועשאה, ולא דמיא לכסוי דאמרה תורה "ושפך וכסה" מי ששפך יכסה. וכן האב שחייב למול את בנו ורצה למולו, וקדם אחר חייב. אבל אם אין האב רוצה למולו כל ישראל חייבין למולו ובדבור שאמר האב למוהל לא זכה למצוה לחייב לאחר אם קדמו.

המכבד אחר במילה האם זכה בו

וכתב היש"ש ש"ל כדעת מהר"ם רבו (מרדכי גיטין סימן שס"ג - שס"ד) שמי שנתן לחבירו המצוה לימול או להיות בעל ברית שצריך לקיים הבטחתו, דהוה כמתנה מועטת, ומכל מקום אם חזר הוי חזרה. וכתב במרדכי קטן וז"ל, ובתשב"ץ פסק שלא יכול לחזור בו עכ"ל. והיינו שמביא ראיות מסיטומא דלעיל, כדאיתא גם כן בהגהת מרדכי סוף מסכת שבת (סימן תע"ב - תע"ג). מכל מקום אזלינן בתר המרדכי, ולא אחר התשב"ץ.

אבל כתב היש"ש שהיכא שרגיל כבר ליתן לו המצוה, ואחר כך גם כן נדר לו, בזה אפילו הרא"ש מודה, דהוה כסיטומא, דמנהג הוא לזכות כה"ג, ולא לחזור בו כלל. ואם קדם חבירו ומל, חייב ליתן לו י' זהובים אם תפס. ודוקא שנדר לו אחר שנולד הילד, אבל אם נודר לו בעודה מעוברת, אינו כלום, דהוי דבר שלא בא לעולם, ולא דמי לסיטומא, דבא לעולם, ושייך בה קנין. ואפילו היכא שנדר לו, שלא יכול לחזור, היינו מחמת שנאה או קטטה, או שרוצה לכבד בו איש אחר, שהוא יותר אוהבו וגומלו, בכה"ג הוא דאינו חוזר, אבל אי חוזר מחמת שסני שומעניה, והולך בדרך לא טובים, שלא ידע מתחילה, ועכשיו נתפרסם מעשיו שאינם הגונים מצוה לחזור בו.

האם מקיים מצות מילה ע"י שליח

כתב הש"ך (חו"מ סי' שפב, ד) שמדברי הרא"ש (הנ"ל) מוכח דמי שהוא מוהל אינו רשאי ליתן את בנו לאחר למוהלו, וחייב הוא בעצמו למוהלו, דומיא דכיסוי דמי ששפך הוא יכסה. וכן משמע מדברי הרמב"ם (ריש הל' מילה) דמצות עשה זו מוטל על האב תחלה. והכי משמע פשטא דש"ס (קדושין כט, א) דאמרינן התם האב חייב בבנו למולו - מנלן דכתיב וימל אברהם את יצחק בנו, והיכא דלא מהליה אבואה מחייבי בי דינא לממהליה. "כתבתי זה לפי שראיתי כמה אנשים מכבדים לאחרים למול את בניהם, אף שהם בעצמם יכולים למול, ולדעתי הם מבטלים מצוה עשה ומצוה גדולה של מילה ויש לב"ד לבטל הדבר הזה."

שלוחו של אדם כמותו

ועי"ש בקצוה"ח שבספר תבואות שור (סימן כח, יד) כתב על דברי הש"ך וז"ל לא ידענא מאי ראיא מייתי מדברי הרא"ש, וכי לא ידענא דהמצוה הוא על האב, וכן בכיסוי מי ששחט יכסה,

אך דאפ"ה יכול לעשות שליח דשלוחו של אדם כמותו. וכן הדרכי משה (יו"ד סימן רס"ד אות א') הביא בשם אור זרוע (הלכות מילה סי' ק"ז) דאם האב מוהל אסור לכבדו לאחר, וכתב הדרכי משה ותמהני הא קי"ל בכל מקום שלוחו של אדם כמותו. ועי"ש שהוכיח ששייך שליחות המצות מזוזה.

במה שתמה התב"ש מה הראיה מהרא"ש, כתב בקצוה"ח (שם ס"ק ב) דשפיר מוכח מדברי הרא"ש דלא מהני שליחות במצות מילה שעל האב, דאי נימא דשליח של אדם כמותו גם במילה, א"כ כי היכי דאם האב עצמו רצה למוהלו ובא אחר וקדמו דחייב לשלם עשרה זהובים, ה"נ אם נתנו לשלוחו, דכיון דשלוחו כמותו ומצותו נתקיים ע"י שלוחו כמותו, והשתא שבא אחר וקדמו ואינו שלוחו, הרי ביטל מצותו וחייב לשלם לו עשרה זהובים, אלא ע"כ דלא מהני שליחות במצות האב למולו, ומשום הכי כל שנותנו לאחר וקדם אחר פטור דאינו מפסיד לאב, כיון דלאו שלוחו הוא בזה, ואת האחר נמי לא מפסיד כיון דעדיין לא זכה בה.

תשלום בשביל חטיפת קיום המצוה או מעשה המצוה

ובדעת התב"ש נראה לומר שס"ל כמו שכתבנו לעיל שחייב י' זהובים אינו בשביל שחטף ממנו "קיום המצוה", אלא בשביל שחטף ממנו "עשיית המצוה". ולכן אפילו אם יש שליחות במילה, והאב הוא זה שמקיים המצוה, עדיין אין סיבה לשלם לאב, שהרי לא לקח ממנו מעשה המצוה, דהאב הרי מסרו לשליח ואינו עושה בעצמו.

פדיון הבן ע"י שליח

ועל מה שתמה הרמ"א על האו"ז דלמה לא מועיל שליחות, הרי קי"ל בכל התורה דשלוחו של אדם כמותו, נראה דיש ליישב על דרך השואל של החת"ס. דהנה הרמ"א (יו"ד סי' שה) מביא שיטת הריב"ש שא"א לפדות הבן ע"י שליח, וכבר תמהו האחרונים למה פדיון הבן שונה מכל המצוות שאומרים בהם שלוחו של אדם כמותו, ועי' בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' רצג) שהשואל רצה ליישב על פי הא דאתא במס' קידושין (מד, ב), נערה מהו שתעשה שליח לקבל גיטה מיד בעלה, כיד אביה דמיא או כחצר אביה דמיא, כיד אביה דמיא מה אביה משוי שליח אף היא נמי משוי שליח, או דילמא כחצר אביה דמיא ועד דמטיא גיטא לידה לא מיגרשה. ומסקינן דאינה יכולה לעשות שליח לקבל גיטה. ומסביר השואל בשם הראשונים, דנערה רחמנא שויה שלוחה דאב, ומשום הכי אין הנערה יכולה לעשות שליח, כיון שהיא עצמה אינה רק שליח האב. ולפי"ז י"ל דגם בפדיון הבן, כיון דעיקר חיוב פדיון הוא על הבן ואינו על האב כלל, אך בקטנותו שאינו יכול לפדות את עצמו, שויה רחמנא האב שליח לבן, וכמו שנערה לא יכולה לעשות שליח לקבל גיטה משום שהיא אינה אלא שלוחה של אביה, ה"נ אין בכח האב לעשות שליח לפדות הבן הואיל ואינו אלא שליח הבן.

ולפי"ז יש לדון לגבי מצות מילה, דהנה כבר חקרו האחרונים בעיקר גדר המצוה האם המצות בעיקר על הבן, אלא שכל זמן שהוא קטן ואינו יכול למול את עצמו, האב עושה המילה בשבילו, או דילמא שעיקר המצוה היא של האב, והילד אינו אלא החפצא דמצוה של האב. אז אם נאמר כצד הראשון שהאב אינו אלא שליח של הבן, א"כ לפי הגמ' בקידושין שנערה לא יכולה לעשות שליח לקבל גיטה, והכוונה כנ"ל משום שהיא כשלוחה של האב, א"כ מובן דברי הש"ך שכמו שהיא לא יכולה למנות שליח, ה"נ אין האב יכול למנות שליח על מילת בנו.

אבל לפי"ז יוצא שדעת הש"ך היא, שלגבי מילה עיקר המצוה הוא של הבן, ולכן אינו יכול לעשות שליח. אבל לגבי פדיון הבן סובר שעיקר המצוה הוא של האב, שהרי הוא חולק על הרמ"א, וסובר שיכול לפדות ע"י שליח.

אבל עי' שו"ת חתם סופר (יורה דעה סימן רצג) שחולק על השואל לענין פדיון הבן, משום דאי ס"ד שהאב הוא שליח של הבן, אם כן מהיכ"ת ישתעבדו נכסים של אב. ואפילו את"ל שגם זה בע"כ של אב, תינח אם אין לו נכסים לבן, אבל אם יש לקטן נכסיו מבית אבי אמו נימא דאין האב מחויב לפדות משלו, ולא לישתמיט שום פוסק לאשמעין הא. אבל לענין מילה יתכן שיודה החת"ס שצדק השואל בחשבונו.

מצוה שבגופו

הקצוה"ח מיישב קושיית הדרכי משה מהא דקי"ל בכל דוכתי דשלוחו של אדם כמותו, על פי מש"כ התוס' רי"ד (קידושין מב, ב) וז"ל, יש מקשים א"כ לכל דבר מצוה יועיל השליח ויאמר אדם לחבירו שב בסוכה עבורי הנח תפילין עבורי, ולא מלתא היא שהמצוה שחייבו המקום לעשות בגופו היאך יפטור הוא ע"י שלוחו והוא לא יעשה כלום, בודאי בקידושין ובגירושין מהני כי הוא המגרש ולא השליח, שכותב בגט אבא פלוני פטריה פלונית, וכן נמי האשה למי היא מקודשת כי אם לו והיא אשתו, וכן בפסח הוא אוכלו ועל שמו ישחט ויזרק הדם, אבל בסוכה ה"נ יכול לומר לשלוחו עשה לי סוכה והוא יושב בה, אבל אם ישב בה חבירו לא קיים הוא כלום, וכן לולב וכן ציצית וכל המצות. וכתב הקצוה"ח שבזה נדחו כל הראיות שהביא התבואות שור, דגבי קבע לי מזוזה הו"ל כעושה שליח לעשות לו סוכה והוא יושב בסוכה, וה"נ במזוזה הוא הדר בבית שיש בו מזוזה, אבל במצות כיסוי שהתורה הטילה עליו מי ששפך יכסה אם מכסהו שלוחו לא קיים הוא כלום, והיינו נמי טעמא דמילה, והוא דומה לתפילין וסוכה וציצית דאינו בשליחות וכמ"ש בתוס' רי"ד.

גדר מצות מזוזה

אבל מה שכתב הקצות לדמות קביעת מזוזה לעשיית הסוכה, לענ"ד אינו כ"כ פשוט, שבסוכה המצוה היא הישיבה בסוכה, ועשיית הסוכה אינו אלא הכשר, ולכן שפיר יכול לעשותו ע"י שליח, אבל במזוזה אין הדירה המצוה אלא עצם קביעת המזוזה, ולדברי הקצוה"ח למה אפשר ע"י שליח. וכעין דברי הקצוה"ח כתב המג"א שמי שנכנס לדירה שכבר יש בו מזוזה מברך "לדור בבית שיש בו מזוזה, הרי שגם הוא ס"ל שמצות מזוזה היא הדירה.

גדר חיוב ב"ד

דברי הרא"ש אלה הם יסוד למש"כ בספר המקנה דהא דקאמר שהיכא שאין האב מל בנו מחייבי בי דינא, לאו דוקא ב"ד אלא כל ישראל מצווין ע"ז, דהא קרא סתמא כתיב המול לכם כל זכר. ומביא ראיה מהרא"ש שכתב שאם אין האב רוצה למולו כל ישראל חייבין למולו, ובדבור שאמר האב למוהל לא זכה למצוה לחייב לאחר אם קדמו, מבואר שאין החיוב על ב"ד אלא על כלל ישראל. וכן מבואר בפיה"מ להרמב"ם (שבת פרק יט) וז"ל וכן כל מי שרואה את הילד הזה הערל ולא מלו הרי זה עובר על מצות עשה עד שימול אותו כאלו הוא בנו.

אבל בשו"ת הגרע"א (מהדו"ק סימן מב) מבואר שיש דין "ב"ד", עי"ש שדן במילת יתום שהמוהל היה אבי אבי הבן ואחרים טענו שהמנהג היא שהסנדק מברך, והמרא דאתרא רצה

שהסא יברך. ודן הגרע"א, על פי הב"י שהסנדק מברך משום שהוא שליח בית דין, א"כ משמע דמעיקר הדין ראוי שהב"ד יברכו דעלייהו מוטל למול כדאיתא בקדושין (כט, א) דהיכי דלא מהליה אבוא מחייבי ב"ד לממהליה, א"כ אם הב"ד אצל הברית והם רוצים לברך, אף שאחר תופס התינוק הם קודמים בברכה זו, וממילא המרא דאתרא שמוטל עליו החיוב למול יכול לעשות שליח למי שירצה.

אבל חזר בו ממש"כ שהסנדק הוא שליח על הברכה, דלא מצינו ענין שליחות על ברכה, ובכל ברכת מצות דמצינו דאחר יכול לברך היינו מדין שומע כעונה, אבל בלא שמיעה לא שייך שאחר יברך מצד שליחות, אלא דהתופס התינוק שהוא בכלל עוסקים בהכנסת הברית, הוא שליח הב"ד על הכנסת הברית ויכול לברך דאם השליח עושה המצוה בשליחות יכול לברך, עכ"פ כמו דחזינן דאם האב מכבד למול בנו שהמוהל מברך, ה"נ היכא דהב"ד עושים שליח להכנסת ברית השליח ההוא מברך. אבל בכל התשובה מבואר שיש כאן דין ב"ד.

וכן מבואר בפני יהושע שהק' איך נלמד מהפסוק "וימל אברהם את יצחק בנו" שיש חיוב על האב, כיון שיש חיוב על הב"ד אפשר דמש"ה היה החיוב על אברהם שהיה זקן ויושב בישיבה וכו', ותי' דמיתורא ד"בנו" יליף חיוב דאב על הבן, עוד תי' דכיון דממעט אותו ולא אותה ממילא משמע דאותו היינו משום חיובא דאב, והא דמייתי קרא דוימל את יצחק סמך אסיפא דקרא דכתיב כאשר צוה אותו.